

مقدمه

تاریخ نمایش فیلم در ایران به دوران قاجار باز می‌گردد. نخستین سالن‌های سینما نیز به عنوان مراکز عمومی نمایش فیلم در همین دوران در تهران و برخی شهرهای دیگر گشایش یافت. سینما پدیده‌ای وارداتی بود و قاعده‌تاً با برخی ارزش‌ها و باورهای سنتی جامعه ایران مغایرت داشت. این تضادها مانع رشد سریع سینما در ایران شد و هر از چندی تعطیلی سینماها را به همراه داشت. در عین حال توده مردم به این پرده جادویی نظر داشتند. سود اقتصادی این حرفه نیز افراد متعددی را به سرمایه‌گذاری و ممارست در آن علاوه‌مند می‌کرد. این وضعیت موجب شد تا سینما در دوران قاجار در ایران رشد زیادی نکند، اما کم‌ویش حیات داشته باشد.

در دوران پهلوی کوشیده می‌شد که جامعه ایران به سوی مدرنیته و ارزش‌های مبتنی بر آن سوق یابد. از این رو، صنعت سینما به عنوان یکی از مهم‌ترین مظاهر فرهنگ مدرنیته مورد توجه جدی قرار گرفت، به طوری که دولت حتی‌الامکان زیرساخت‌های تولید و نمایش فیلم در ایران را حمایت و البته کنترل می‌کرد. این رویکرد به شکوفایی و رشد یکباره صنعت سینما در ایران انجامید، و طبیعتاً بر زندگی و ذائقه فرهنگی توده مردم تأثیر گذاشت. یکی از نشانه‌های این موضوع را می‌توان در افزایش کمی و کیفی سالن‌های سینما در شهرهای مختلف ایران از جمله شیراز دنبال کرد. بر این اساس، موضوع این مقاله بررسی تاریخ تأسیس و تحولات تاریخی - فرهنگی سینماهای شیراز در دوران پهلوی از ۱۳۰۴ تا ۱۳۵۷ ش است.

تقریباً تمام سینماهای مهم شیراز در این فاصله تاریخی تأسیس شده‌اند، اما متأسفانه کمتر اطلاعات مستند و موثقی از آنها انتشار یافته است. از این میان، چند گزارش شفاهی مختصر در برخی روزنامه‌های محلی منتشر شده که صورت علمی ندارد و اطلاعات آن همراه با اشتباه است. منابع مرجع تاریخ سینمای ایران نیز معمولاً به تاریخ تولید فیلم و فیلمسازی در ایران توجه کرده‌اند، و به نام و نشان و تاریخ تأسیس سینماها پرداخته‌اند. احیاناً، اگر در این منابع از سینماها نیز سخنی رفته باشد، عمدهاً به وضعیت سینماهای تهران

پریا نصیری،^۱ محمدصادق میرزا‌القاسمی^۲

تاریخ تأسیس سینماهای شیراز در دورهٔ پهلوی

چکیده

صنعت نوپای سینما در ایران در دوران پهلوی به عنوان یکی از مهم‌ترین مظاهر فرهنگی مدرن مورد توجه ویژه قرار گرفت. سینما بهره‌وری اقتصادی مطلوبی نیز داشت و این موضوع موجب تأسیس و گسترش سالن‌های نمایش عمومی فیلم در شهرهای بزرگ ایران من‌جمله شیراز شد. بر این اساس، در این مقاله سابقهٔ تأسیس و تحولات تاریخی سینماهای شیراز، به‌انضمام مشخصات کلی و شیوهٔ فعالیت آنها، در دوران پهلوی، با استناد به اسناد و مکاتبات معتبر بررسی خواهد شد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که طی سال‌های ۱۳۴۸-۱۳۰۸ یاقل سیزده سالن سینمای مستقل در شیراز تأسیس شده است، که رشد اصلی آنها مربوط به دو دههٔ پایانی می‌شود. این سینماها اعم از سینما پارس، تاج، رکس، ایران، مترو، دنیا، سینما تاتر شیراز، سعدی، پاسارگاد، پرسپولیس، کاپری، پارامونت و آریانا بوده است. البته اکثر این سالن‌ها، به علل مختلفی، مانند تغییر مالکیت یا نوسازی و افتتاح مجدد، چندین مرتبه تغییر نام پیدا کرده‌اند. با توجه به مکان تجمع، حرفه و موقعیت اجتماعی مالکان، و نوع فعالیت و تحولات سینماهای شیراز در دورهٔ پهلوی به نظر می‌رسد کسب منافع اقتصادی در تأسیس و مدیریت این سینماها بر جنبه‌های فرهنگی و هنری رجحان داشته است. با این حال، از دههٔ چهل شمسی با برگزاری جشنواره‌های بین‌المللی فیلم و فستیوال‌های هنری در شیراز بر کارکرد فرهنگی سینماها افزوده شده است.

کلیدواژه‌ها: دوران پهلوی، سالن‌های سینما، شیراز

معطوف و محدود شده است. تنها در تاریخ سینمای ایران و رؤیای صادقه مطالب مختصراً از سینماهای شیراز وجود دارد که اطلاعات آن از روی روزنامه‌های فارس در دوره پهلوی برداشته شده است.^۳ منابعی که در دوره پهلوی درباره آثار و مفاخر و اینها شیراز نوشتند شده نیز اطلاع چندانی از سینماهای این شهر به دست نمی‌دهند.^۴ در آلبوم‌هایی که از عکس‌های تاریخی شیراز منتشر شده نیز می‌توان تصاویری از سینماهای شیراز و صاحبان آنها در دوره پهلوی را مشاهده کرد.^۵ اطلاعات مربوط به وضعیت سینماهای شیراز در دوران پهلوی در این مقاله با استناد به مدارک مربوط در آرشیو اسناد کتابخانه ملی ایران استخراج شده است. در این باره، مجموعاً ۲۶ پرونده با پیش از ۵۰۰ سند از آرشیو ملی و بخش اسناد کتابخانه ملی شعبه فارس شناسایی گردید.^۶ این پروندها شامل پروانه تأسیس سینماها، مکاتبات جاری متولیان سینما و نهادهای مربوط، و همچنین مجوز فیلم‌های اکران شده در سینماهای شیراز است. روزنامه‌های فارس در دوره پهلوی نیز یکی دیگر از منابع این پژوهش است. اخبار مربوط به افتتاح سینماها، تبلیغ فیلم‌ها و شکایت مردم در مورد کیفیت سینماها اصلی‌ترین مطالب مندرج در این روزنامه‌هاست. بدین ترتیب، در مقاله پیش رو، ضمن تشریح تاریخ سینماهای شیراز در دوره پهلوی به برخی مشخصات مکانی، هزینه‌های ساخت و راهاندازی، و نحوه کسب‌وکار آنها با استفاده مطلوب از اسناد مذکور پرداخته خواهد شد.

بحث و بررسی

تاریخ ورود سینما به ایران و نخستین سینماهای ایران

مصطف الدین شاه قاجار در ۱۳۱۷ق سفری به اروپا داشت. او در این سفر، که به بانه معالجه و تسکین شرایط جسمی و روحی پادشاه ترتیب یافته بود، با پدیده نوظهور فیلم و سینما آشنا گردید^۷ و با خرید یک دستگاه سینماتوگراف موافق کرد. بدین ترتیب، زمینه ورود صنعت سینما به ایران فراهم شد. او بالاصله بعد

از بازگشت، با کمک میرزا ابراهیم خان عکاس باشی، دستگاه سینماتوگراف را بهراه انداخت و نمایش فیلم برای اهالی دربار را آغاز کرد.^۸ ظاهراً از این دستگاه به عنوان یک وسیله تفریحی در میهمانی‌ها و جشن‌های اشرف قاجار نیز استفاده می‌شدε است.^۹

در اواخر همین سال، در شهر تبریز سینمایی موسوم به «سینما سولی» (خورشید) تأسیس شد. محل این سینما در مدرسه‌یک کلیسا قرار داشت و بانیان آن جمعی از مبلغان مذهبی فرانسوی بودند که در راستای ترویج فرهنگ و محصولات فرهنگی کشور فرانسه می‌کوشیدند. با تأسیس سینما سولی به نوعی نمایش فیلم از انحصار دربار خارج شد، اما با توجه به حساسیت‌های مذهبی، اهداف تأسیس و موقعیت مکانی این سینما باز هم افراد خاصی قادر به استفاده از این سینما بودند.^{۱۰}

چندی بعد، ابراهیم خان صحافبashi در حیاط پشت مغازه عتیقه‌فروشی خود در تهران سالن سینمایی باز کرد که به «سینما صحافبashi» معروف شد.^{۱۱} این مکان نخستین سالن عمومی سینما در ایران محسوب می‌شود، اما به علت قیمت بالای بلیت سینما پیشتر مشتریان آن از طبقه مرفه و ممتاز جامعه بودند. بانوان نیز در آن زمان اجازه ورود به سینما را نداشتند. بعد از این، مهدی‌روسی خان ایوانف، رئیس بخش عکاسی دارالفنون، دومین سالن سینمای عمومی را در تهران در خیابان علاء‌الدوله (فردوسی فعلی) بنا گذاشت.^{۱۲} او در امر سینماداری مردی خوش‌فکر بود و، به علت داشتن روابط مطلوب با رجال قاجار، برنامه‌های سینمایی خود را در روزنامه‌های صور اسرافیل و جبل‌المتنین به چاپ می‌رساند. از دیگر ابداعات او نمایش فیلم در محیط‌های آموزشی بود. روسی‌خان حیاط مدرسه دارالفنون را به سینمایی روباز تبدیل کرد و نوازنده‌گانی استخدام کرد تا هنگام پخش فیلم موسیقی بنوازند. او همچنین بهای بلیت را برای شاگردان مدارس به نصف رساند.^{۱۳} روسی‌خان در سال ۱۳۲۶ق سینمای دیگری به نام «تماشاخانه بومر و روسی‌خان» بازگشایی کرد که بعداً به «فاروس» تغییر نام یافت. با رونق گرفتن سینما در تهران به تدریج افراد

بیشتری نیز در این حوزه وارد شدند. خان‌بابا معتقد‌ای نخستین سینمای عمومی مخصوص بانوان را با نام «سینما خورشید» دایر کرد.^{۱۴} او صاحب سینمایی روباز نیز بود و از جمله کسانی بود که چندین سالن سینما در تهران داشت. یکی از این سینماها به نام «سینما پری»، چون مختلط بود، بسیار مشهور شد.^{۱۵} غیر از آنها، در دوره قاجار چندین سالن نمایش عمومی فیلم مانند «مدرن سینما» و «سینما خورشید» در تهران گشایش یافت. این موضوع کم‌ویش در سایر شهرهای ایران نیز دنبال می‌شد. با این همه، روند رو به رشد صنعت سینما در ایران در دوران پهلوی به اوج رسید.

تحولات تاریخی و فرهنگی مؤثر بر صنعت سینما در دوره پهلوی

با به قدرت رسیدن رضاشاه، تحولاتی در زمینه سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی در ایران به وجود آمد. این تحولات به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر صنعت نوپای سینما در ایران تأثیر داشت. مثلاً تغییر نظام آموزشی، تأسیس دانشگاه‌ها و اعزام افراد مستعد به خارج از کشور برای ادامه تحصیل زمینه آشنایی حرفه‌ای با هنر و ادبیات و فرهنگ غربی را فراهم کرد و نزدیک دو دهه بعد جریان «موج نو» را در سینمای ایران به ارمغان آورد. اصلاح نظام مالیاتی کشور نیز به وضع مالیات بر سینماها انجامید. قوانین تصویب شده نشان می‌دهد که تمامی سینماها و با هر درجه‌ای موظف به پرداخت مالیات به دولت بودند.^{۱۶} این موضوع علی‌الخصوص در افزایش سطح کیفی سالن‌های سینما جهت بهره‌وری اقتصادی تأثیر گذاشت. توسعه راههای ارتباطی و تسهیل حمل و نقل نیز تأثیر شایان توجهی در رشد سینما در ایران داشت. معمولاً، بیشتر فیلم‌ها از آمریکا، روسیه و اروپا به تهران می‌رسید و از آنجا به سایر نقاط ایران فرستاده می‌شد. دسترسی آسان به فیلم‌های جدید و تعویض مرتب فیلم‌های در حال اکران مشوقی بود تا علاقه‌مندان سینما را به سوی سالن‌ها روانه کند. سیاست‌های ارضی رضاشاه نیز، که به رشد جمعیت شهری انجامید، در رونق سینماها تأثیر گذار بود.

این روند در دوران پهلوی دوم به صورتی دیگر تداوم یافت. تعداد سینماهایی که در این دوره تأسیس شدند چشم‌گیر بودند. از این‌رو، دولت در سال ۱۳۲۹ نظام‌نامه‌ای به منظور ساماندهی سینماهای کشور تنظیم و ابلاغ کرد. در این نظام‌نامه، علاوه بر دسته‌بندی سینماها شرایط عمومی تأسیس آنها نیز مطرح شده است.^{۱۷} برگزاری جشنواره‌های داخلی و بین‌المللی در این دوران مخاطبان ایرانی را با وجه دیگری از سینما آشنا و علاقه‌مند کرد. این جشنواره‌ها با برگزاری دوره‌های متوالی جشن هنر در شیراز به اوج رسید. یکی از پیامدهای این جشنواره نمایش فیلم‌های خاص و فاخر هنری برای مخاطبانی بود که با دیدی تخصصی سینما را دنبال می‌کردند. این فیلم‌ها مطلقاً در سالن‌های درجه یک سینماهای شیراز به نمایش درمی‌آمدند.

سینماهای شیراز در دوره پهلوی

از سینماهای شیراز در دوران قاجار اطلاعات دقیقی در دست نیست. همین قدر می‌دانیم که در ۱۳۳۶ق و دوران حکمرانی عبدالحسین‌میرزا فرمانفرما بر فارس سینمایی به نام «تماشاخانه» در محله گود عربان شیراز قرار داشت. بلیت این سینما نیم ریال برای ردیف جلو و یک ریال برای ردیف‌های عقب نرخ گذاری شده بود.^{۱۸} حدود دو سال پس از این نیز سینماهای دیگری به نام «سینما و کافه جنوب» در شیراز افتتاح شده است. این سینما در خیابان جمشیدیان در منزل میرزا محمد رضا تاجر کازرونی قرار داشته است. عده‌ای سینما جنوب را متعلق به پلیس جنوب ایران (SPR) می‌دانند^{۱۹} و احتمالاً نام این سینما از این تشکیلات وام گرفته شده است. بر اساس یکی از آگهی‌های مندرج در روزنامه فارس، این سینما سه جایگاه متفاوت برای تماشاچیان داشته است: جایگاه لُز با قیمت ده قران، درجه متوسط با قیمت شش قران و درجه عمومی با بهای ۴ قران.^{۲۰} همچنین وجود ارکستر در ضمن نمایش و عدم استفاده از مشروبات الکلی از دیگر ویژگی‌های این سینما بوده است.^{۲۱} از این دوران، سینمایی دیگر موسوم به «سینما فردوسی» را نیز می‌شناسیم.^{۲۲} سرآغاز دوران پهلوی با گشایش سینماهای جدید

سال با نام «سینما پرسیا» گشایش یافت.^{۲۴} مراسم افتتاحیه با اکران فیلم «رام کردن زن سرکش» همراه بود.^{۲۵} سینما پرسیا برای اولین بار در سال ۱۳۵۴ فیلم سه‌بعدی پخش کرد. در شیراز، سینما کاپری نیز امکان پخش فیلم‌های سه‌بعدی را داشت.

سینما تاج

این سینما در سال ۱۳۱۰ در خیابان انوری، منتهی به خیابان زند، افتتاح شد و ابتدا «شاهنشاهی» نام داشت، اما کمتر از پنج سال بعد به «دیدهبان» تغییر نام یافت. ظاهرًا، در این مدت، به این سینما مایاک و جهان نما^{۲۶} نیز می‌گفتند.^{۲۷} تا سال ۱۳۳۳، محمدعلی شاپوری و حسن امینی این سینما را به اتفاق اداره می‌کردند. در این سال، مالکیت سینما به طور کامل در اختیار محمدعلی شاپوری قرار گرفت و او نیز بدین مناسبت نام سینما را تغییر داد و «تاج» گذاشت.^{۲۸} اما مدتی بعد با هزینه‌ای قریب به یک میلیون ریال سالن زمستانه سینما تاج را راهانداخت و با حضور مسئولان دولتی و نمایش فیلم «دومین شانس» آن را افتتاح کرد.^{۲۹} این سینما با داشتن هشت صد صندلی، دو سالن تابستانی و زمستانی، و دو نوع آپارات AEG آلمانی و تمپ روسی، همچنان درجه دو باقی ماند^{۳۰} و سرانجام از پاییز ۱۳۳۸ به عنوان سینمایی درجه یک فعالیت خود را از سر گرفت.^{۳۱} سینما پارس و تاج نزدیک به دو دهه تنها سینماهای شهر شیراز بودند (ت ۳ و ۴).

سینما رکس

عیسی صمیمی در آذر ماه ۱۳۳۳ سینما تاتر رکس را در خیابان داریوش باز کرد. این سینما کمتر از یک سال فعال بود و در خداداد سال ۱۳۳۴ به دستور شهرداری تعطیل شد. علت تعطیلی این سینما نداشتن پروانه معتبر از اداره کمیسیون نمایشات و مراحت صدای موتور برق آن عنوان شده است. سینما رکس را «سینما پارک» نیز می‌گفتند.^{۳۲}

سینما ایران

حسن امینی، از سهامداران سینما مایاک (تاج)، در دی ماه ۱۳۳۰ درخواست مجوز سینما ایران را به اداره

در شیراز مصادف شده است. در فاصله زمانی ۱۳۰۸ تا ۱۳۴۸ حداقل سیزده سالن سینما در شیراز ساخته شده است. هرچند تمامی این سالن‌ها از کیفیت مطلوبی برخوردار نبودند، عموماً از سوی مردم مورد استقبال قرار می‌گرفتند. این روند تا سال‌های پایانی دوره پهلوی همچنان ادامه داشت. بر اساس اسناد و مدارک موجود، مهم سینماهای شیراز در این دوران به ترتیب و توضیح زیر بوده است:

سینما پارس

نخستین سینمای رسمی شیراز در دوره پهلوی در سال ۱۳۰۸ در خیابان زند، ابتدای خیابان رودکی، افتتاح شد. نام این سینما «خورشید» و مؤسس آن خانی ریبع‌زاده بود. سینما خورشید تقریباً تا اواخر دهه ۵۰ فعال بود، اما در این مدت چندین مرتبه نام و مالکیت آن تغییر پیدا کرد. مدیریت این سینما در دی ۱۳۲۶ به محمدعلی شاپوری، فرزند عبدالصاحب از بازرگانان معروف شیراز، و اگذار گردید و بلاface اصله به «سینما پارس» تغییر نام یافت (ت ۱). البته پیش‌تر این سینما به «خورشید نو» و «خورشید و جهان» نیز نامگذاری شده بود.^{۳۳}

محمدعلی شاپوری لاقل تا اواخر دهه ۳۰ در مدیریت این سینما دخیل بود. با این حال، مطابق قدیمی‌ترین پروانه کسب موجود، از سال ۱۳۳۰، احمد مشیری گیلانی مالکیت سینما پارس را در اختیار داشت.^{۳۴} سینما پارس، که در ابتدا از نوع سینماهای درجه دو در شیراز به حساب می‌آمد، با اعمال تغییراتی از سال ۱۳۳۸ ارتقا یافت و در زمرة سینماهای درجه یک شیراز قرار گرفت (ت ۲).

سینما پارس ۶۵۰ صندلی و دو سالن نمایش تابستانی و زمستانی داشت. صندلی‌های این سینما به سه درجه کیفی تقسیم شده بودند و نرخ بلیط هر کدام متفاوت بود. مطابق اسناد مربوط به سال ۱۳۳۶ این نرخ برای صندلی‌های درجه اول، ۱۵ ریال، صندلی‌های درجه دوم، ۱۰ ریال و صندلی‌های درجه سوم، ۶ ریال تعیین شده بود.^{۳۵} این سینما در سال ۱۳۴۶ با مدیریت محمدعلی شاپوری و با هزینه‌ای بالغ بر بیست میلیون ریال به طور کامل بازسازی شد و در ۲۵ شهریور همین

استانداری ارسال کرده است. او در این درخواست از سابقه دوازدهساله خود در امور سینماداری در تهران و شیراز گفته است.^{۳۵} با این حال، اختلاف او و محمدعلی شاپوری افتتاح این سینما را به تأخیر انداخت و سرانجام نیز مجوز تأسیس آن به نام محمدعلی شاپوری و احمد مشیری گیلانی صادر گردید.^{۳۶} سینما ایران در اسفندماه ۱۳۳۴ با فیلم «حوری دریا» آغاز به کار کرد^{۳۷} و از همان بدو تأسیس جزو سینماهای درجه یک شیراز محسوب شد. این سینما در خیابان زند جنب قنادی نور و سینما پارس قرار داشت و با هزینه‌ای بالغ بر یک میلیون ریال ساخته و نرخ بلیت این سینما بیست ریال بود.^{۳۸}

سینما مترو

ساختمان سینما مترو متعلق به محمدرحیم متقی ایروانی، یکی از تجار معروف شیراز و صاحب کارخانه کفش ملی، بود. او در خیابان زند پاسازی داشت که به «استاندارد»^{۳۹} شناخته می‌شد. سینما مترو در انتهای این پاساز ساخته شد و طراح آن مهندس صدر هاشمی بود.^{۴۰} این سینما بالکنی وسیع و معروف داشت، اما فاقد سالن تابستانی بود. مطابق اسناد موجود، ابتدا علی محمد تکش، از بازرگانان شیراز، این مکان را اجاره کرد و در هفت شهریور ۱۳۳۶ با نمایش فیلم «پرنس داشجو» سینما مترو افتتاح گردید.^{۴۱} چند ماه بعد نیز سالن تابستانی سینما مترو در خیابان نوبهار به بهره‌برداری رسید.

این سینما جزو سینماهای درجه یک شیراز به حساب می‌آمد و سطح کیفی آن چه از نظر کالبدی و چه از نظر تجهیزات نمایش فیلم بسیار بالا بود. همین موضوع سبب شد تا در آبان ۱۳۳۷ به عنوان سینمای منتخب شیراز برای نخستین بار میزبان جشنواره بین‌المللی فیلم باشد.^{۴۲}

سینما مترو در سال ۱۳۴۰ به کامران تکش، برادر علی محمد تکش، واگذار شد و مدت کوتاهی نیز مالک اصلی سینما یعنی محمدتقی ایروانی اداره امور آن را به عهده گرفت تا اینکه اسماعیل (شاهرخ) گلستان در اواخر سال ۱۳۴۱ سینما مترو را اجاره و مجدداً سروسامان داد.^{۴۳}

سینما دنیا
سینما دنیا از تغییر کاربری یک ساختمان در چهارراه مشیر و صرف هزینه سیصد هزار ریال در شهریور ۱۳۳۶ تأسیس گردید. این سینما با مشارکت ثرکم با غدانیان، حسام مستغنی و محمد تبریزی اداره می‌شد.^{۴۴} سینما دنیا از ابتدای تأسیس در زمرة سینماهای درجه دو قرار گرفت و مطابق اسناد مربوط به همان سال بهای بلیت صندلی‌های درجه اول، ۱۵ ریال، صندلی‌های درجه دوم، ۱۰ ریال و صندلی‌های درجه سوم، ۶ ریال تعیین شده بود.^{۴۵}

با بروز برخی مشکلات مالی، این سینما با تمامی متعلقات در مرداد ۱۳۴۰ به هوشنج صحنه واگذار گردید و مدیریت داخلی آن به حیدر صابرپور سپرده شد.^{۴۶} اندکی بعد مالکیت سینما به منصور باقریان، مدیر پخش فیلم ۵۵۵، و علی افسرمنش (محزون) رسید و نهایتاً پروانه جدید سینما در سال ۱۳۴۱ با عنوان «سینما حافظ» به نام علی محزون صادر شد.^{۴۷} این نام برای این سینما نیز دیری نپایید و در اواخر ۱۳۴۱ به (شهرزاد) تغییر پیدا کرد. کمتر از دو سال بعد امور سینما شهرزاد به شکرالله رفیعی طاری واگذار شد. او در غیاب علی محزون سند سینما شهرزاد را به هاجر تواضع (همسر محزون)، احمد اشی عشیری و اکبر قاسمی فروخت و احمد اشی عشیری به عنوان مدیر جدید سینما معرفی شد. ظاهراً علی محزون در خصوص مالکیت سینما مدعایی داشته است. اسنادی وجود دارد که نشان می‌دهد او برای بازیس گرفتن سینما شهرزاد می‌کوشیده است. با این حال، پروانه سینما شهرزاد در اواخر ۱۳۴۳ با نام جدید («مهتاب») برای شکرالله رفیعی طاری صادر شد. او برای نوسازی و راهاندازی مجدد سینما نزدیک دو میلیون ریال هزینه کرد، اما نتوانست ناظران مربوطه را برای ارتقاء درجه کیفی سینما مجاب کند (ت ۵ و ۶).^{۴۸} ظاهراً در این سینما، غیر از نمایش فیلم، برنامه‌های هنری دیگر مانند تئاتر و کنسرت نیز برگزار می‌شد. در میان عامه مردم این سینما به نام «سینما دم کلی» معروف بود.

سینما تئاتر شیراز

جباری پور مالک نخست سینما گردید.^{۵۴} مدیر جدید تعییراتی در اداره سینما ایجاد کرد که به ارتقای کیفی آن انجامید. از جمله برنامه‌های جدید سینما سعدی پخش فیلم به زبان انگلیسی در روزهای دوشنبه بود.^{۵۵} این سینما هنوز نیز به نوعی مهمترین سینمای قدیمی فعال شیراز محسوب می‌شود.

سینما پاسارگاد

محمدعلی شاپوری که یکی از سینمادران و سرمایه‌گذاران مطرح حوزه سینما در شیراز بود در خرداد ۱۳۴۲ بنای تأسیس سینما پاسارگاد را گذاشت.^{۵۶} این سینما کنار سینما ایران قرار داشت، و درواقع چهارمین سینمای محمدعلی شاپوری در شیراز محسوب می‌شد. احمد مشیری گیلانی نیز در تأسیس این سینما نقش داشت و آن طور که می‌دانیم در دهه ۱۳۵۰ مدیریت آن را بر عهده گرفته بود.^{۵۷} سینما پاسارگاد در ردبیف سینماهای عالی و درجه یک شیراز بود و با نمایش فیلم «آپارتمان» افتتاح گردید.^{۵۸}

سینما پرسپولیس

در اواخر دهه سی بازگان دیگری به نام صلاح الدین امامی وارد تجارت پررونق سینما در شیراز شد. او از سال ۱۳۳۷ ساخت سینمایی را در ابتدای خیابان سعدی شروع کرد که پس از شش سال به اتمام رسید. این مکان در آذرماه ۱۳۴۳ با عنوان «سینما تئاتر پرسپولیس» با درجه کیفی یک به بهره‌برداری رسید و با پخش فیلم «داستان وست ساید» کار خود را آغاز کرد.^{۵۹} انجام مراسم خیریه، و اجرای برنامه‌هایی به زبان انگلیسی برای جذب گردشگران خارجی و خارجیان مقیم شیراز از دیگر فعالیت‌های این سینما بوده است.^{۶۰}

سینما کاپری

زمان دقیق ساخت سینما کاپری معلوم نیست، اما تبلیغات فیلم‌های آن از اسفند ۱۳۴۵ در روزنامه‌های شیراز شروع شده است.^{۶۱} سینما کاپری در خیابان لطفعلی خان زند تأسیس شد و احتمال می‌رود مالکیت آن از همان ابتدا در اختیار علی اکبر یاسایی بوده باشد. با توجه به اسناد مربوط، در اویل دهه پنجماه این سینما

علی محزون، پیش از اینکه سینما حافظ را در اختیار بگیرد، مدیر سالن تماساخانه شیراز بود. این سالن در پاسارگاد ایروانی قرار داشت. او در ۱۳۳۸ این سالن را به سینما تبدیل کرد و نام آن را «سینما تئاتر شیراز» گذاشت. این سینما مانند سینما حافظ از درجه کیفی دو برحوردار بود و به علت قیمت مناسب بیلت مورد استقبال قشر ضعیف و متوسط مردم شیراز قرار داشت. علی محزون در شهریور ۱۳۴۳ نام سینما تئاتر شیراز را به «تحت جمشید» تغییر داد و شکرالله رفیعی طاری را شریک خود در این سینما معرفی کرد. کمی بعد، در مالکیت و مدیریت این سینما نیز میان این دو اختلافاتی درگرفت، اما نهایتاً پروانه سینما تحت جمشید به نام علی محزون صادر شد.^{۶۲}

این سینما در دهه ۱۳۵۰ در ردیف سینماهای درجه یک شیراز قرار گرفت و تغییرات کیفی زیادی در آن انجام شد. با این حال، در سال ۱۳۵۷، طبق دستور فرمانداری، تعطیل شد. قرار گرفتن سینما در طبقه دوم پاسارگاد نداشتند اینمی کافی از جمله علل تعطیلی سینما تحت جمشید عنوان شده است.^{۶۳}

سینما سعدی

سینما سعدی در اواخر دهه سی در محدوده خیابان قصردشت، نبش تقاطعی که بعدها به «چهارراه سینما سعدی» مشهور گردید، ساخته شد. در طراحی این سینما سالن‌های تابستانی و زمستانی به موازات یکدیگر قرار می‌گرفتند، درهای ورودی و خروجی از هم مجزا بودند و مغازه‌هایی پیرامون سینما، رو به خیابان اصلی، وجود داشت.^{۶۴} طراح سینما سعدی مهندس محمد رسول حقانی نام داشت (ت ۷۷).^{۶۵} طرح او تاکنون در شیراز تجربه نشده بود و از این نظر شایان توجه بود، اما هزینه زیادی داشت. سرانجام، این سینما با هزینه‌ای نزدیک بیست میلیون ریال در سال ۱۳۳۹ ساخته شد و با نمایش فیلم «پمپئی در آتش» در حضور مقامات ارشد کشور رسماً افتتاح شد.^{۶۶}

با این‌همه، مدیریت این سینما پیش از دو سال دوام نیاورد و به علت مشکلات مالی پیش‌آمده علی اکبر یاسائی، یکی از تجار معروف شیراز، جایگزین اکبر

نیز از فیلمسازی سررشته داشت و کارگردانی می‌کرد. او پیش از تأسیس سینما آریانا لاقل در مدیریت اجرایی سینما مترو سهم داشت و از نظر شناخت امور سینمادری شخصی با تجربه محسوب می‌شد.

سینما آریانا قرار بود در خیابان زند ابتدای کوچه نوبهار ساخته شود، اما زمین آن موقوفه بود و به انجمان زرتشتیان شیراز تعلق داشت. همین امر موجب اعتراض ایرج سروشیان، رئیس وقت انجمان زرتشتیان شیراز، شد. کلیسا‌ای مسیحیان و کلیمی‌ها نیز در نزدیکی این زمین قرار داشت و بر اساس قوانین دولتی تأسیس سینما در مجاورت اماکن مذهبی منع شد. حتی مدیران دیبرستان دخترانه رضاشاه نیز، که در کوچه نوبهار واقع شده بود، به احداث سینما در این مکان اعتراض داشتند.^{۶۶}

به رغم تمام اعتراض‌ها، سینما آریانا با صرف هزینه‌ای بالغ بر چهل میلیون ریال و گنجایش هزار صندلی در زمین مذکور ساخته شد و در تیرماه ۱۳۴۸ با پخش فیلم «راز کیهان» رسماً افتتاح گردید. طراحی این سینما را مهندس محمد رضا مقتصد به عهده گرفت.^{۶۷} سینما آریانا با داشتن امکاناتی نظیر سیستم سینه‌rama، دستگاه پخش فیلم هفتادمیلی متری، دستگاه تهويه هوا، شوفاژ به جای بخاری، و استفاده از مبلمان و کفپوش ویژه توائیست خود را در صدر سینماهای شیراز و حتی ایران قرار دهد.^{۶۸} اواخر سال ۱۳۵۲، شاهرخ گلستان تصمیم گرفت سالن کوچکی در طبقه فوقانی سینما آریانا احداث کند و به منظور نمایش فیلم‌های هنری و برنامه‌های سینه‌کلوب به کار بندد.^{۶۹}

سینما آریانا بهترین سالن نمایش فیلم در شیراز تا آن زمان بود. بنابراین، بلافارسله در شمار سینماهای منتخبی قرار گرفت که فیلم‌های جشن هنر شیراز را نمایش می‌دادند. از این پس، مقامات عالی رتبه و مهمانان ویژه نیز در این سینما به تماشای فیلم می‌نشستند. شخصیت فرهنگی و سینمایی گلستان و روابط او نیز در شهرت سینما بی‌تأثیر نبود. این وضع بداجا رسید که یکی از بزرگترین شرکت‌های فیلمسازی دنیا به نام مترو گلدن مایر (MGM) به مناسبت سالگرد افتتاحیه سینما آریانا جشنواره‌ای از بهترین فیلم‌هایش را

در اجاره امیر هوشنگ مولوی بوده است و با وفات او فاطمه شباویز (همسر هوشنگ مولوی) اداره امور سینما را بر عهده گرفته است.^{۷۰} بعدها نیز مدیریت این سینما به اسماعیل (شاهرخ) گلستان رسید. سینما کاپری اولین سینمای شیراز است که دستگاه مخصوص نمایش فیلم‌های هفتاد میلی متری و پخش صدای استریوفونیک داشت. به همین علت، در سال ۱۳۴۶، پخش فیلم‌های جشن هنر شیراز و هفتة فیلم شوروی به این سینما سپرده شد.^{۷۱}

سینما پارامونت

سینما پارامونت نیز مانند سینما سعدی و کاپری خارج از محدوده خیابان زند و محل تجمع سینماهای شیراز قرار داشت. این سینما در انتهای خیابان لطفعلی خان زند و ابتدای قصردشت، نبش چهارراهی ساخته شد که به «فلکه پمپ بنزین» معروف بود و امروزه هنوز چهارراه پارامونت گفته می‌شود. سینما پارامونت در سال ۱۳۴۵ افتتاح شد و مالک آن جمشید شیبانی بود. طراحی آن نیز به محمدرسول حقانی واگذار گردید که پیش‌تر تجربه‌ای موفق در طراحی و ساخت سینما سعدی داشت. برای ساخت سینما پارامونت، حدود دو میلیون تومان هزینه شده و در مکاتبات اولیه نام ابتدایی آن «لِکم» عنوان گردیده است.^{۷۲}

سینما پارامونت نیز جزو سینماهای درجه یک شیراز محسوب می‌شد، اما سرنوشتی تلخ برای آن رقم خورد. در بحبوحة مبارزات انقلاب اسلامی این سینما آتش زده شد و خسارات جدی بدان وارد شد، به طوری که در شهریور ۱۳۵۷ به دستور مقامات مریوط سینما تعطیل و بازگشایی آن به بازسازی کامل سینما منوط گردید،^{۷۳} امری که دیگر تحقق نیافت.

سینما آریانا

سینما آریانا را می‌توان پایان ساخت سالن‌های مجلل و مستقل سینما در شیراز در دوره پهلوی دانست. این سینما به اسماعیل (شاهرخ) گلستان تعلق داشت. او برادر کوچکتر ابراهیم گلستان - نویسنده، منتقد و مستندساز برجسته ایرانی - بود. شاهرخ گلستان خود

جدول ۱. خلاصه‌ای از نام سینماهای شیراز، تاریخ تأسیس، مالکان و مکان آنها.

نام سینما	تاریخ تأسیس	نام‌های دیگر سینما	مالکان و مدیران	مکان
پارس	۱۳۰۸	خورشید، خورشید نو، خورشید و جهان، پرسیا	خانی ریبع‌زاده، محمدعلی شاپوری، احمد مشیری گیلانی	خیابان زند، ابتدای رودکی
تاج	۱۳۱۰	شاهنشاهی، جهان‌نما، دیدهبان، مایاک	محمدعلی شاپوری	خیابان زند، خیابان انوری
رکس	۱۳۲۲	پارک	عیسی صمیمی	خیابان زند، خیابان داریوش
ایران	۱۳۲۴	-	محمدعلی شاپوری، احمد مشیری گیلانی، عیسی صمیمی	خیابان زند، ابتدای رودکی جنب سینما پارس
مترو	۱۳۳۶	-	علی محمد تکش، اسماعیل گلستان	خیابان زند، پاساز استاندارد
دینا	۱۳۳۶	حافظ، شهرزاد، مهتاب	ترجم با glandsان، حسام مستغنى و محمد تبریزی، علی محزون، شکرالله رفیعی طاری چهارراه مشیر	
سینما تئاتر شیراز	۱۳۳۶	تخت جمشید	محمد زرشناس، علی محزون	خیابان زند، خیابان داریوش، پاساز ایروانی
سعده	۱۳۳۹	-	اکبر جباری‌پور، علی اکبر یاسائی	قصد دشت
پاسارگاد	۱۳۴۲	-	محمدعلی شاپوری، احمد مشیری گیلانی	خیابان زند، ابتدای رودکی، جنب سینما ایران
پرسپولیس	۱۳۴۳	-	صلاح الدین امامی	خیابان زند، خیابان سعدی
کاپری	۱۳۴۵	-	اسماعیل گلستان، امیرهوشنگ مولوی	خیابان لطفعلی‌خان زند
پاراموت	۱۳۴۵	ارم	جمشید شیبانی	خیابان لطفعلی‌خان زند، فلکه پمپ بنزین
آریانا	۱۳۴۸	-	اسماعیل (شاھرخ) گلستان	خیابان زند، بنش کوچه نوبهار

در این سینما به نمایش عموم گذاشت. این اتفاق پیش از این در ایران سابقه نداشت.

تغییر مالکیت، مدیریت، و نام این سینماها را نیز در نظر بگیریم، این تعداد چندین برابر خواهد شد. غالب سینماهای شیراز در دوره پهلوی با سرمایه‌گذاری دو یا چند شریک تجاری ساخته شده است. این موضوع گاه موجب ایجاد اختلافاتی در مالکیت یا مدیریت سینماها گردیده است. برخی نیز در چند سالان سینما به طور همزمان سهم داشته‌اند. خرید و فروش امتیاز تأسیس سینماهای نیز معمول بوده است. معمولاً تغییر مالکیت سینماهای شیراز با تغییر نام آنها نیز همراه می‌شد. با نوسازی و افتتاح مجدد سالن‌های سینما نیز گاه نام سینماها عوض می‌شد. به نظر می‌رسد برخی تغییر نام‌ها نیز ترفندی در رونق کسب و کار سینماها بوده است.

بیشتر سینماهای شیراز در محور خیابان زند ساخته شده است. این خیابان تازه‌تأسیس مهم‌ترین

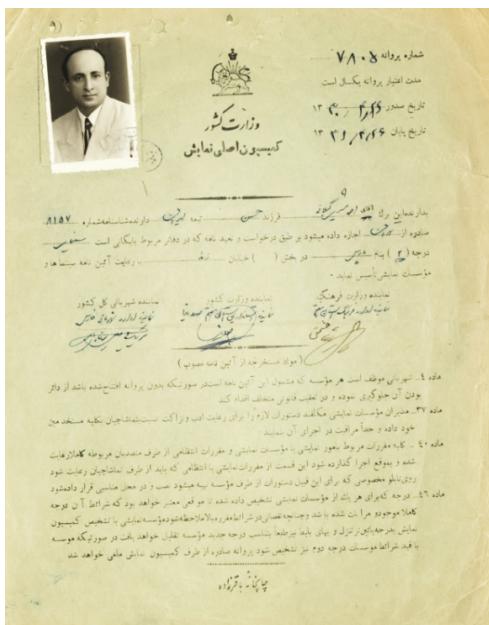
سینما آریانا نیز در ترتیب و تاب انقلاب اسلامی به آتش کشیده شد و سرانجامی شبیه سینما پارامونت پیدا کرد.

نتیجه‌گیری

سینما خورشید و سینما شاهنشاهی نام نخستین سالن‌های عمومی نمایش فیلم در شیراز در دوران پهلوی است. این سینماها در فاصله ۱۳۰۸–۱۳۱۰ ش در شیراز تأسیس شدند و تقریباً تا دو دهه بعد تنها سینماهای فعل شیراز به حساب می‌آمدند. با این حال، ساخت سالن‌های نمایش فیلم در شیراز از دهه ۱۳۳۰ به تدریج گسترش یافت و با سینما آریانا در ۱۳۴۸ پایان پذیرفت. مطابق اسناد موجود، در این مدت، حداقل ۱۱ سالن سینمای جدید در شیراز ساخته شده است

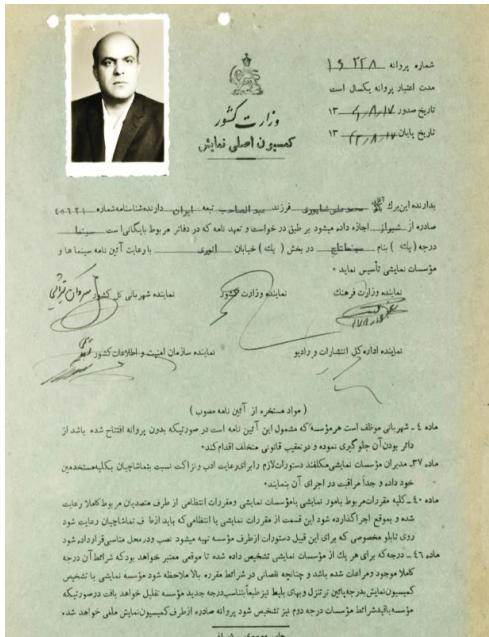
متضمن اولویت اقتصادی صنعت سینما و سینماداری در شیراز در دوران پهلوی است. در عین حال، ساخت سینماهای جدید، افزایش کیفی آپارتها و فضای داخلی سینماها امکان برگزاری جشنواره‌های بین‌المللی فیلم را به تدریج در شیراز فراهم کرد. جشن هنر شیراز

محور تجاری شیراز در دوران پهلوی نیز محسوب می‌شد. بعدها سه سینما نیز در محور خیابان قصردشت ایجاد شد که توسعه اجتماعی و اقتصادی شهر به سمت غرب را می‌توان علت اصلی آن دانست. تقریباً تمام صاحبان این سینماها نیز از صنف تجار بودند. این نکات

ت. ۲. پروانه سینما پارس مربوط به سال ۱۳۳۱-۱۳۳۰، بالاکتی احمد مشیری گلستانی، واقع در خیابان زند، تاریخ تأسیس ۱۳۰۸. ساکما: ۹۸-۲۹۳-۴۱۱.

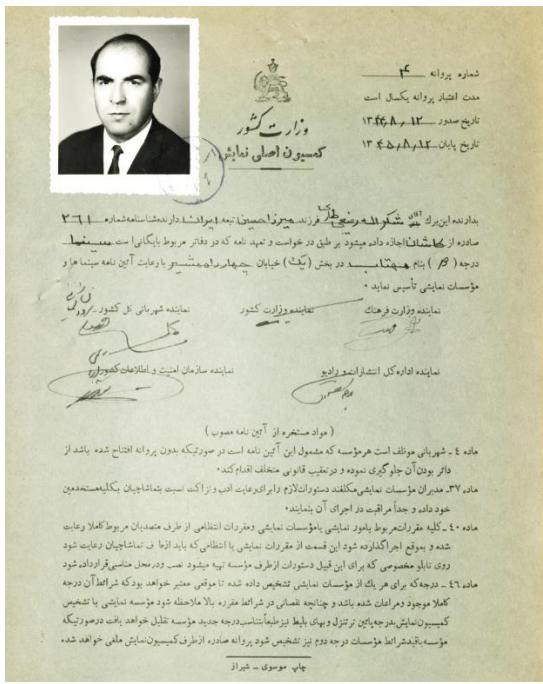
ت. ۴. پروانه سینما تاج متعلق به سال ۱۳۴۲-۱۳۴۱، بالاکتی محمدعلی شلپوری، تأسیس ۱۳۱۰، واقع در خیابان انوری. ساکما: ۹۸-۲۹۳-۴۱۲.

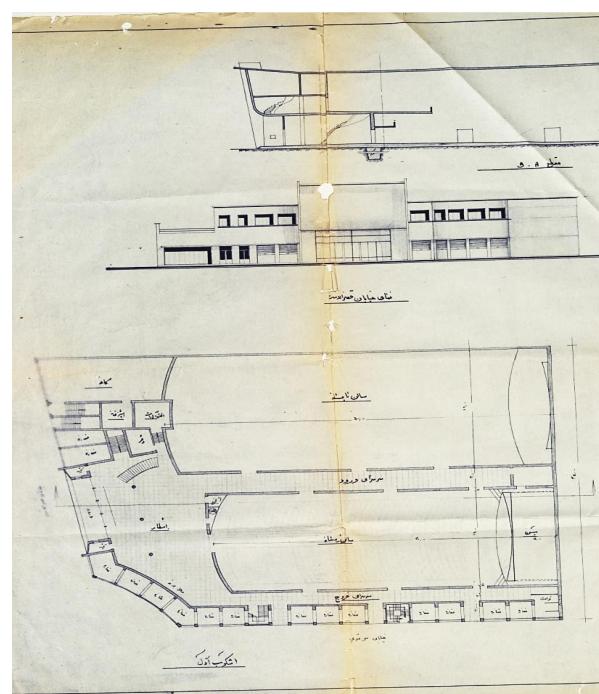
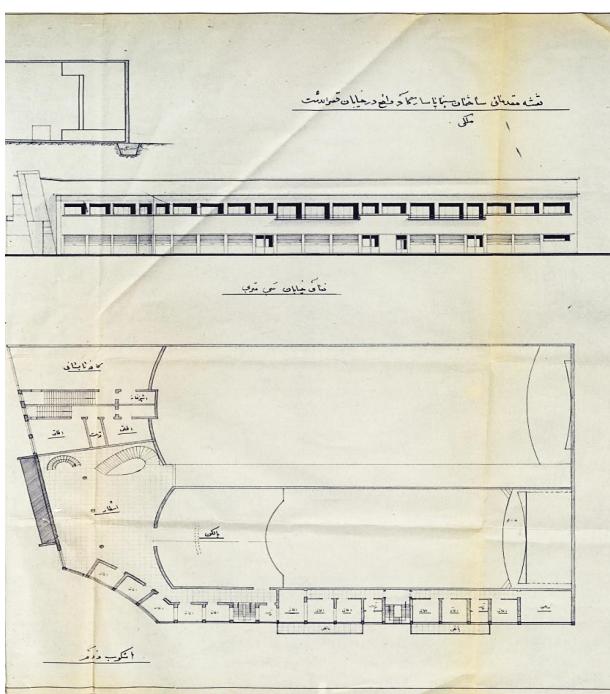
ت. ۱. نمای سردر سینما پارس. واقع در خیابان زند، ابتدای روکی. عکس از مجموعه شخصی.

ت. ۳. نمای سردر سینما مایاک که بعد به سینما تاج تغییر نام پیدا کرد. عکس از مجموعه شخصی.

ت. ۵. نمایی از سینما مهتاب واقع در چهارراه مشیر در دهه ۵۰. عکس از مجموعه شخصی.

ت. ۷. پلان طبقه اول و دوم سینما سعدی طراحی محمد رسول حقانی در اوخر دهه ۳۰. ساکما: ۹۸-۲۹۳-۴۱۴

- .۲۱. رحیمیان، همان، ۳۸۹.
- .۲۲. مهرابی، همان، ۴۴۰.
- .۲۳. ساکما، ۲۹۳/۶۱۱۵.
- .۲۴. ساکما، ۲۹۳/۴۱۱.
- .۲۵. سینما پارس در دهه ۱۳۲۰ ش گنجایش ۲۰۰ صندلی داشت و بلیت آن از یک تا پنج قران بود (میرزا ابوالقاسمی و طاووسی، «وضعیت شیراز...»: ۲۲۰). ظاهراً وضعیت سالن‌های داخلی این سینما تا پیش از ارتقای درجه کیفی چندان مطلوب نبوده است (مدرس صادقی، شیراز امروز: ۱۹۴؛ ساکما، ۲۹۳/۶۱۱۵).
- .۲۶. ساکما، ۲۹۳/۱۲۷۸۱.
- .۲۷. روزنامه پارس، ش ۳۱۴۹، ۲۷ مهر ۱۳۴۶.
- .۲۸. «سالون سینما جهان‌نما، خیابان زند، هر شبه دو یکی زنانه و بقیه مردانه نمایش داده می‌شود و نظر به اینکه سالون مزبور موقعیت خوبی دارد تیاترهای اخلاقی نیز که گاهی داده می‌شود در آنجاست. گنجایش پانصد صندلی دارد. بلیت سینما از یک الی پنج قران است» (میرزا ابوالقاسمی و طاووسی، «وضعیت شیراز...»: ۱۲۰).
- .۲۹. مهرابی، همان.
- .۳۰. ساکما، ۲۹۳/۶۱۱۵.
- .۳۱. روزنامه پارس، ۱۸۹۰، ۲۵ مهر ۱۳۳۵.
- .۳۲. ساکما، ۲۹۳/۶۱۱۵.
- .۳۳. ساکما، ۲۹۳/۴۱۲.
- .۳۴. ساکما، ۲۹۳/۶۱۱۵.
- .۳۵. ساکما، همان.
- .۳۶. همان.
- .۳۷. روزنامه پارس، ش ۱۸۱۴، ۱۷ اسفند ۱۳۳۴.
- .۳۸. ساکما، ۲۹۳/۴۱۵.
- .۳۹. پاساز استاندارد در اوایل دهه ۱۳۳۰ شمسی ساخته شد و شامل ۲۵ مغازه و یک سینما بود (نک: سعیدی و شیرین‌کام، ۱۳۹۶: ۵۱).
- .۴۰. صانع، شیراز کودکی ما، ۱۷۵.
- .۴۱. روزنامه پارس، ش ۲۰۳، ۷ شهریور ۱۳۳۶؛ ساکما، ۴۱۶.
- .۴۲. روزنامه پارس، ش ۲۱۰۷، ۱۵ خرداد ۱۳۳۷.
- .۴۳. ساکما، ۲۹۳/۴۱۶.
- .۴۴. ساکما، ۲۹۳/۴۱۰.
- .۴۵. ساکما، ۲۹۳/۶۱۱۵.
- نقطه عطف این فستیوال‌ها بود که مخاطبان متفاوتی را به سینماهای کشاند.
- ## پی‌نوشت‌ها
۱. کارشناس ارشد پژوهش هنر، دانشکده هنر و معماری دانشگاه شیراز.
(نویسنده مسئول)
pariya_n4@yahoo.com
 ۲. استادیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه شیراز.
abolqasemi.s@gmail.com
 ۳. مهرابی، تاریخ سینمای ایران؛ رحیمیان، رؤیای صادقه.
 ۴. مدرس صادقی، شیراز امروز: ۱۹۴؛ امداد، شیراز در گذشته و حال، ۱۱۱.
 ۵. صانع، شیراز کودکی ما، ۱۸۸-۸۴؛ همان، شیراز روزگار جوانی، ۱۳۸-۱۲۸؛ منصور صانع ضمن این تصاویر اطلاعات مختصر اما مفیدی از تاریخ سینماهای شیراز بدست می‌دهد که عمدها برخاسته از خاطرات شفاهی او بوده یا از مصاحبه با برخی صاحبان و کارکنان سینماها بدست آمده است.
 ۶. از همکاری صمیمانه سرکار خانم مرجان بیزان پناه برای تسهیل دسترسی به اسناد مذکور سپاسگزاریم.
 ۷. امید، تاریخ سینمای ایران، ج ۱، ۲۹.
 ۸. گلستان، فانوس خیال، ۷.
 ۹. امید، همان، ۲۱.
 ۱۰. نفیسی، تاریخ اجتماعی سینمای ایران، ۱۲۹-۱۲۸.
 ۱۱. امید، همان، ۵۱.
 ۱۲. همان، ۶۱.
 ۱۳. نفیسی، همان، ۱۴۴.
 ۱۴. امید، همان، ۷۹.
 ۱۵. حیدری، سرگذشت خان‌با با معتقدی، ۶۹۹.
 ۱۶. مهرابی، همان، ۴۵۰.
 ۱۷. همان، ۴۳۳.
 ۱۸. همان، ۴۴۰.
 ۱۹. نیرویی متشكل از ۶هزارنفر نظامی بود که بریتانیا در آخر جنگ جهانی اول در مناطق جنوبی ایران، بهویژه در فارس و کرمان، تشکیل داد.
 ۲۰. روزنامه فارس، ش ۱، ۲۳ ذی‌قعده ۱۳۳۸ق / ۱۸ مرداد ۱۲۹۹.

کتاب نامہ

امید، جمال (۱۳۶۳). تاریخ سینمای ایران، ج ۱، تهران: فاریاب.